

**Az európai biztonság- és védelempolitikai
kezdemenyezések értékelése
Magyarország szempontjából (1.)**

Evaluation of European Security and Defense Policy Initiatives
from Hungarian Perspectives (1)

VARGA GERGELY

KKI-tanulmányok

A Külügyi és Külgazdasági Intézet időszeri kiadványa

Kiadó:

Külügyi és Külgazdasági Intézet

Lektorálta:

Ugrósdy Márton

Szöveggondozás és tördelés:

Tevelyné Kulcsár Andrea

A kiadó elérhetősége:

H-1016 Budapest, Bérc utca 13-15.

Tel.: + 36 1 279-5700

Fax: + 36 1 279-5701

E-mail: info@ifat.hu

<http://kki.hu>

© Varga Gergely, 2019

© Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2019

ISSN 2064-9460

Összefoglalás: A közelmúlt geopolitikai változásai és az Európai Unió belső dinamikái következtében jelentős változások történtek az európai biztonság- és védelempolitika területén. Ezzel összefüggésben az európai politikai diskurzusnak részévé vált az a tétel is, hogy idővel Európa önállóan is képes legyen a világpolitikában bekövetkező változásokra reagálni és a saját védelméről gondoskodni. A jelen (kétrészes) tanulmány alapvető célja az, hogy a legújabb európai védelmi kezdeményezéseket – politikai és intézményi kontextusba helyezve – megvizsgálja és értékelje.

Az első rész az EU védelmi ambíciójának a transzatlanti politikai-stratégiai kontextusát és a NATO-hoz való viszonyát ismerteti, majd részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy egy közös európai haderő felállításának milyen politikai és intézményi feltételei lennének. A második rész az – EU keretében és azon túl megfogalmazott – eddigi európai védelmi kezdeményezések eredményeit fogja megvizsgálni, s az elemzendő folyamatokat a magyar biztonság- és védelempolitika perspektívájából is értékelni.

Abstract: *The recent negative development in Europe's security environment and the internal dynamics of the European Union have led to significant changes in European security and defense policy. Within this context, the goal of a Europe able to react to the geopolitical changes and capable of defending itself on its own has become a recurring theme in the European political discourse. The main objective of this two-volume study is to examine and evaluate the recent European defense initiatives placing them in a political and institutional context.*

The first part of the study will examine the political-strategic context of the European defense initiatives and its relation towards NATO then conducts an in-depth analysis about the political and institutional conditions of the creation of a European army. The second part will examine how far have recent European defense initiatives developed (including those which were devised within the EU framework and those outside of it) and evaluate the developments from the perspective of Hungarian security and defense policy as well.

BEVEZETŐ

A közelmúlt geopolitikai változásai és az Európai Unió belső dinamikái következtében figyelemreméltó kezdeményezések indultak útnak az európai biztonság- és védelempolitika területén. Az EU-tagállamok védelmi együttműködésének megerősítésére új gyakorlati kooperációs formák születtek, elsődlegesen a katonai képességfejlesztés terén. A politikai diskurzusnak azonban újabban részévé vált az a tétel is, hogy idővel Európa önállóan is képes legyen a világpolitikában bekövetkező változásokra reagálni és a saját védelméről gondoskodni, távlati célkitűzésként pedig egy európai haderő felállítását is felvetették.

A tanulmány¹ alapvető célja, hogy a politikai nyilatkozatok szintjén megjelent elképzelések realitását stratégiai kontextusba helyezze, és a közelmúlt védelempolitikai kezdeményezéseinek tükrében megvizsgálja. Első lépcsőben – az európai stratégiai autonómia különböző értelmezési lehetőségein keresztül és a NATO által döntően meghatározott európai biztonsági struktúra figyelembevételével – azt kívánja bemutatni, hogy az európai katonai potenciál megerősítésére vonatkozóan milyen koncepciók merültek/merülnek fel. Ezt követően részletesen kitér arra, hogy egy valódi, önálló európai haderő felállításának – ami egyúttal a NATO-tól való ambiciózus katonai műveleti autonómiát is feltételezne – milyen alapvető politikai, intézményi, katonai feltételei lennének. Mindezek után ismerteti, hogy a jelenlegi európai védelmi kezdeményezések a felvázolt műveleti autonómiához képest milyen szinten állnak; végül pedig a vizsgált folyamatokat a magyar biztonság- és védelempolitika perspektívájából is értékeli.

AZ EURÓPAI VÉDELMI KEZDEMÉNYEZÉSEK STRATÉGIAI MEGKÖZELÍTÉSBE

AZ EURÓPAI STRATÉGIAI AUTONÓMIA PROBLEMATIKÁJA

Az Európai Unió biztonsági környezetében lezajlott változások és saját belső folyamatai az elmúlt években vitathatatlanul új lendületet adtak az EU közös biztonság- és védelempolitikájának (*Common Security and Defence Policy*, CSDP) és általában véve az Európa védelméhez köthető politikai kezdeményezéseknek. E folyamat leglátványosabb elemei a következő lépések voltak:

- az EU globális stratégiájának elfogadása (2016. június);
- EU–NATO közös deklaráció (2016. július);
- az EU Katonai Tervezési és Végrehajtási Szolgálat (*Military Planning and Conduct Capability*, MPCC) megalakulása (2017. június 8.);
- az Európai Bizottság védelmi akciótervének (*European Defence Action Plan*, EDAP) meghirdetése (2016. november 30.);
- az Európai Védelmi Alap (*European Defence Fund*, EDF) működésének megkezdése (2017. június 7.);
- az Európai Bizottság gondolatébresztő dokumentuma az európai védelem jövőjéről, benne az Európai Védelmi Unió javaslatával (2017. június);
- új finanszírozási megállapodás az Európai Unió Harccsoport (*EU Battlegroup*) számára (2017. június 22.);
- a lisszaboni szerződés állandó strukturált együttműködésének (*Permanent Structured Cooperation*, PESCO) elindításáról szóló döntés (2017. december 11.);

¹ A tanulmány elkészítésében közreműködött: Csiki-Varga Tamás (NKE SVKK), Etl Alex (NKE SVKK), Molnár Anna (NKE NETK), Nádudvari Anna (NKE SVKK), Tóth Péter (NKE SVKK), Wagner Péter (KKI).

- a Franciaország által javasolt Európai Intervenció Kezdeményezés (*European Intervention Initiative*, EIK) útjára indítása (2018. június 25.);
- a koordinált éves védelmi szemle (*Coordinated Annual Review on Defence*, CARD) bevezetése (2017. május 18.).

E lépések megtételéhez politikai szempontból – bizonyos külső geopolitikai tényezők mellett – a brexit eshetősége nyitotta meg az utat. Amennyiben az Egyesült Királyság kiválik az EU-ból, egyrészt eltűnik az az európai uniós középhatalom, amely eddig képes volt blokkolni vagy korlátozni a francia és német biztonság- és védelempolitikai törekvéseket, másrészt pedig az EU a legerősebb katonai hatalmát veszíti el. Ez még sürgetőbbé teszi az uniós keretben megvalósuló védelmi együttműködés további megerősítését, hogy az EU biztonságpolitikai hitelessége ne romoljon tovább. Tekintettel az európai integráció jövőjét övező bizonytalansági tényezőkre, ehelyütt egy fogalmi tisztázásra is szükség van. Mivel az EU keretében megvalósuló és az azon kívül megfogalmazott jelenlegi releváns biztonság- és védelempolitikai kezdeményezések is jelentős szerepet kaphatnak a NATO-tól szervezetenként független európai biztonságpolitika jövőbeni alakításában, e tanulmányban az „európai védelmi kezdeményezésekbe” beleértjük mind az EU-ban zajló, mind az annak intézményi keretein kívüli, de az európai országok által vezetett vagy a jövőben felvetendő együttműködési formákat.

A régi és az új európai védelmi kezdeményezések napirendre kerülése kétségtelenül jelzi azt az igényt, hogy az EU, illetve az európai országok szorosabban működjenek együtt, és nagyobb hatékonysággal és eredménnyel érvényesítsék az érdekeiket a nemzetközi porondon. Az említett kezdeményezések ugyanakkor nem adnak választ arra a kérdésre, hogy Európának a biztonsága és védelme érdekében mi a hosszú távú stratégiai célkitűzése. Az ismertetett eseményeket egyes szakértők úgy értelmezik, hogy megkezdődött az EU egyfajta védelmi unióvá történő átalakulásának a hosszú – valószínűleg többször elakadó – folyamata, amely egy valódi európai haderő létrehozásához is elvezethet. Más megközelítés szerint azonban minőségi ugrás továbbra sem történt a CSDP elmélyítésében, és rendkívül bizonytalan, hogy e téren belátható időn belül elmozdulnak-e az európai országok egy szorosabb integráció irányába. A kérdéskörrel kapcsolatos viták hosszú ideje a stratégiai autonómia fogalma köré összpontosulnak, amelynek a meghatározó viszonyítási alapja az európai biztonság és védelem szempontjából továbbra is oly fontos NATO-nak a szerepe, vagyis az Amerikai Egyesült Államoktól való biztonságpolitikai és katonai függőség.

Az európai stratégiai autonómia megteremtésére irányuló törekvés az Egyesült Államoktól való függés csökkentésének, illetve megszüntetésének igényére utal. Jóllehet a kérdés az európai védelempolitikáról szóló viták lényegére mutat rá, a fogalom pontos tartalmának meghatározása számos nehézséggel bír. Az egyik – leginkább Franciaország által vallott – megközelítés szerint a stratégiai autonómia egy, a saját érdekek mentén meghatározott önálló, független kül- és biztonságpolitikai orientáció, vagyis teljes körű politikai (intézményi-döntéshozatali) és katonai (kapacitásokra és képességekre vonatkozó) önállóság. Egy másik nézet képviselői

– akik közé a legtöbb közép- és kelet-európai ország is tartozik – a stratégiai autonómián mindössze műveleti autonómiát értenek,² vagyis olyan kapacitások és eszközrendszer meglétét, amelyek révén önálló katonai műveletek tervezésére és végrehajtására nyílik lehetőség.³ A politikai és katonai önállóság mellett megemlíthető még a védelmi ipari autonómia, amely a műveleti autonómiához szükséges kapacitások hosszú távú biztosítását teszi lehetővé.

Az Európai Unióban zajló biztonság- és védelempolitikai folyamatok megértéséhez azonban a stratégiai autonómiának a fentieknél differenciáltabb megközelítése szükséges. Akár teljes körű stratégiai, akár műveleti autonómiáról legyen szó, az önállóságnak, illetve az európai védelmi integrációnak értelemszerűen különböző szintjei vannak, már csak azért is, mert a magasabb fokú önállóság vagy az integráltabb európai védelempolitika egy hosszú folyamat eredményeként érhető el. Jelenleg, az új védelempolitikai kezdeményezések lehetőségeit figyelembe véve, az Európai Unió esetében – ahogy arra később rámutatunk – csupán egy igen korlátozott mértékű műveleti autonómia kialakításáról beszélhetünk.

A stratégiai autonómia szintjének a változása – a fenyegetettségpercepciók mellett – alapvetően két, egymással is összefüggő tényezőtől függ: az EU-nak, illetve az európai országoknak az Egyesült Államokhoz való viszonyától (transzatlanti kapcsolatok) és az Európai Unión belüli biztonság- és védelempolitikai integráció fokától. Ez utóbbi kérdéskörön belül az vizsgálendő, hogy az európai stratégiai autonómia milyen politikai, intézményi, pénzügyi és katonai feltételek fennállása esetén lenne elérhető, illetve megközelíthető. Mind a transzatlanti kapcsolatokon, mind az európai integráción belüli változások hordoznak magukban potenciális előnyöket és kockázatokat – az EU és Magyarország számára egyaránt.

A NATO-HOZ ÉS AZ EURÓPAI STRATÉGIAI AUTONÓMIÁHOZ KÖTHETŐ LEHETSÉGES ELŐNYÖK ÉS KOCKÁZATOK

Az európai stratégiai autonómia NATO-n túlmutató erősítésének az irányába több olyan tényező is hat, amely az Európai Unió egészét érinti. Ezek egyik csoportja a NATO gyengeségeire és kockázataira mutat rá:

- az Egyesült Államok európai kötelezettségvállalását, illetve az amerikai biztonsági garancia hosszú távú érvényességét övező kérdések (az Obama-kormányzat Közép-Európa-politikájának tapasztalatai, kínai fenyegetés, Ázsia felé fordulás, amerikai belpolitikai támogatás csökkenése);
- az USA-nak az EU-étől részben eltérő regionális geopolitikai érdekei és prioritásai (pl. Kelet-Európában, a Közel-Keleten, Észak-Afrikában, a Balkánon, a migrációs válság kapcsán);
- az USA-tól való erőteljes katonai műveleti függés (pl. a koszovói háború, a líbiai katonai intervenció tapasztalatai);
- a NATO-n belüli tehermegosztással kapcsolatos viták.

2 Benne a műveletek előkészítéséhez és végrehajtásához szükséges döntéshozatali mechanizmus meglétét.

3 Camporini *et al.*, 2017; Kempin–Kunz, 2017.

A fentiek mellett értelemszerűen meghatározó szerepet kap az EU növekvő kül- és biztonságpolitikai ambíciója, a nemzetközi érdekérvényesítő képességének növelése iránti igény. Az alábbi tényezőkre a stratégiai autonómiához fűződő potenciális előnyökként tekinthetünk:

- az EU saját védelmének a biztosítása, megerősítése;
- költséghatékonyság;
- a biztonság- és védelempolitikai mozgástér bővítése (válságkezelés);
- a biztonsági dimenzión túlmutató nemzetközi politikai alkupozíciók javítása és ezáltal a nemzetközi rendszerben betöltött szerep megerősítése;
- egy erősebb védelmi és katonai dimenzióval bíró EU – amely csökkentheti a NATO-n belüli tehermegosztással kapcsolatos vitákat is.

Noha a közelmúltban javultak az EU és a NATO közötti kapcsolatok, az utóbbi részéről továbbra is gyanakvás kíséri az európai uniós védelmi ambíciókat, különösen a duplikációval kapcsolatos kérdésekre vonatkozóan. Az uniós keretekben megvalósuló, a NATO létjogosultságát megkérdőjelező európai stratégiai autonómia számos hátrányt és kockázatot hordoz magában:

- az EU-ból hiányzik egy természetes vezető hatalom – ez a NATO-ban az USA –, amely méreteiből, erőforrásaiból adódóan a feladatokból nagyobb részt vállal, irányít, és egyben jelentősen megkönnyíti a döntéshozatalt és a működőképességet;
- az USA stratégiai jelenlétének végével *de facto* megszűnne a második világháború utáni európai biztonsági és védelmi intézményrendszer;
- az 5. cikkely, vagyis a kollektív védelem érvényessége és hitelessége (a hagyományos katonai képességek és a nukleáris elrettentés tekintetében egyaránt) megkérdőjeleződne, mind a politikai akarat, mind a katonai képesség oldaláról;
- rövid és középtávon a NATO-énál jelentősen korlátozottabb válságkezelési képességekkel és kapacitásokkal lehetne csak számolni;
- az Egyesült Királyság kiválásával az EU igen jelentős katonai képesség- és kapacitáscsökkenést szenved(ne) el;
- a francia–német dominancia meghatározó jellege a brexit után – azaz a két vezető kontinentális európai hatalom stratégiai kultúrájához (ambíciószint, külpolitikai orientáció, fegyveres erő használata, biztonságpolitikai döntéshozatal) köthető, a közép-európai országok érdekeit különösen érzékenyen érintő kockázatok.

AZ EURÓPAI VÉDELMI KEZDEMÉNYEZÉSEK

A TRANSZATLANTI KAPCSOLATOK FÜGGVÉNYÉBEN

A CSDP megjelenése óta az önálló európai védelempolitika kialakítása tekintetében az egyik alapvető kihívást annak a NATO-tagsággal való összeegyeztetése jelenti. A kérdés megfelelő rendezése nélkül a NATO (vagyis az Egyesült Államok) európai katonai jelenléte valójában az itteni stratégiai autonómiát

teszi szükségtelemmé, egy teljes körű európai stratégiai autonómia viszont a NATO értelmét kérdőjelezné meg.⁴ Az uralkodó amerikai álláspont ismeretében kijelenthető, hogy a stratégiai autonómia megszerzése az Egyesült Államok és a nem EU-tag szövetségesek ellenállásába ütközne, vagyis a NATO kohéziójának a gyengítésével fenyegetne. Az európai műveleti önállóság megteremtése felé tett eddigi apró lépések azonban kisebb ellenállást váltottak ki, mivel azok részben összhangba hozhatók voltak a közös transzatlanti katonai teherviselésre vonatkozó amerikai követelésekkel. Az EU az eddigi európai védelmi kezdeményezésekben mindig a CSDP-nek a NATO-t kiegészítő, támogató jellegére helyezte a hangsúlyt, a duplikáció elkerülésével. Ennek megfelelően e katonai képességfejlesztési programok intézményi keretei és a műveletek irányítási rendszere jelenleg nem kérdőjelezi meg a NATO elsődleges biztonságpolitikai szerepét.

Ugyanakkor fontos rámutatni az Egyesült Államoknak az európai védelmi kezdeményezéseket illető ellentmondásos magatartására, illetve azt is megvizsgálni, hogy azok milyen módon hatnak a transzatlanti kapcsolatokra.⁵ Az USA ugyanis támogatja az európai képességfejlesztéseket, ugyanakkor Európa jelentős katonai megerősödését nem tartja kívánatosnak, a NATO-tól független, önálló politikai-védelmi struktúrák kialakítását pedig határozottan ellenzi. De az európai képességfejlesztési kezdeményezésekhez is ambivalens módon viszonyul, mivel azokban az európai védelmi ipar protekcionizmusát véli felfedezni.

A magyar szakértők körében általános az a vélekedés, hogy az önállóbb európai védelempolitika a transzatlanti kapcsolatok gyengülésének az irányába hat. Ugyanakkor a közös teherviseléssel kapcsolatos NATO-vitákra utalva kijelenthető, hogy amennyiben Európa nem lesz képes jelentősebb katonai műveleti önállóságra szert tenni, az szintén a transzatlanti kapcsolatok elmérgesedéséhez, vagyis az európai-amerikai viszony gyengüléséhez vezethet. Ezért egyes nyugati szakértők a CSDP-nek a NATO keretein belül történő megerősítését és az amerikai szerepvállalás fokozatos csökkentését javasolják. Ők abból indulnak ki, hogy az utóbbi a globális geopolitikai fenyegetések átrendeződése miatt hosszú távon amúgy is elkerülhetetlennek látszik.⁶ A jelenlegi európai politikai folyamatok bizonytalansági tényezőire utalva fontos rámutatni arra is, hogy a mai, NATO vezette európai biztonsági struktúra lehetséges – de nemkívánatos – alternatívája, hogy a transzatlanti kapcsolatok gyengülése mellett az uniós együttműködési struktúrák is meggyengülhetnek és eljelentéktelenedhetnek.⁷

Az előbb vázolt gondolatmenet alapján a magyar szakértők többségének a véleménye szerint az Egyesült Államok és az európai szövetségesek együttműködésében egy olyan új egyensúly megtalálására lesz szükség, amely kellőképpen megerősíti az EU katonai műveleti képességeit, de nem veszélyezteti a NATO elsődleges szerepét, vagyis az USA európai biztonságpolitikai elköteleződését.

4 Howorth, 2018.

5 Riddervold–Newsome, 2018; Barrie *et al.*, 2018.

6 Howorth, 2018.

7 Riddervold–Newsome, 2018.

Az egyik alapvető kérdés azonban az, hogy lehetséges-e az európai műveleti autonómia megteremtése és végső soron egy védelmi unió létrehozása anélkül, hogy az ne járjon együtt az Egyesült Államok által ellenzett párhuzamos uniós struktúrák kiépítésével. A másik kérdés, hogy a műveleti önállóság milyen jellegű további integrációt igényelne a közös biztonság- és védelempolitika terén. Amint az a következő fejezetekből kiderül, már a műveleti önállóság kialakítása során is elkerülhetetlennek látszik a NATO-tól független struktúrák fokozatos kiépítése és megerősítése.

FRANCIAORSZÁG ÉS NÉMETORSZÁG SZEREPE EGY EURÓPAI STRATÉGIAI AUTONÓMIA PERSPEKTÍVÁJÁBÓL

Franciaországnak és Németországnak az Európai Unión belüli kitüntetett szerepe és ereje számos problémát vet fel az európai stratégiai autonómia potenciális megteremtését illetően. Az ambíciószintet jelentősen meghatározná a legerősebb európai hatalom, Németország katonai ráfordítása és szerepvállalása. Egy, a jelenleginél jóval nagyobb védelmi költségvetéssel és katonai képességekkel rendelkező Németország számos európai államban bizalmatlanságot ébreszthet, az erőforrásai nélkül viszont elképzelhetetlen az európai katonai kapacitások minőségi és mennyiségi megerősítése. A német társadalom általános politikai preferenciái mellett ugyanakkor továbbra is Berlin alacsony katonai-védelmi ambíciószintje a jelentősebb probléma.

Noha jelenleg nem merült fel egy olyan, az európai stratégiai autonómiára vonatkozó javaslat vagy tagállami akarat, amely a NATO alternatívájaként a kollektív védelmet is magában foglalná, ám Franciaország politikai és katonai törekvéseit vizsgálva kérdéses, hogy a hagyományos katonai és nukleáris elrettentő erőnek az EU összes tagállamára történő kiterjesztése mennyire lenne reális, illetve mennyiben lenne hiteles. Még akkor is komoly politikai és képességbeli problémák jelentkeznek, ha az erre vonatkozó esetleges megállapodások alapján a francia elrettentő erő kiegészülne hasonló brit képességekkel.

A külpolitikai orientációt illetően egyrészt a Franciaország hatására megnyilvánuló túlzott déli (észak- és szubszaharai afrikai) érdeklődés jelent kihívást a közép-európai országok számára, másrészt viszont Németország Oroszországhoz fűződő kapcsolatai (nagyhatalmi különalkuk). Berlinnek a fegyveres erő használata terén tapasztalt, kockázatkerülő magatartása a délről és a keletről érkező fenyegetések tekintetében egyaránt problémát okozhat. A Németországra jellemző lassú és óvatos biztonságpolitikai döntéshozatal viszont kihatással lenne az EU reagálóképességére is. A fentiek ellenére megjegyzendő, hogy az esetleges német és francia kezdeményezések következtében a közös biztonság- és védelempolitika területén megerősödő Európai Unió a jelenleginél hatékonyabban tudna fellépni a déli és keleti szomszédságában megjelenő biztonsági kihívásokkal szemben – ám e hathatósabb fellépés alapvetően a német–francia érdekek mentén történne.

Lényeges továbbá rámutatni a francia és a német megközelítés alapvető különbségére.⁸ Párizs az európai „hard power” támogatója, így számára a prioritás az uniós katonai cselekvőképesség (képessegek, műveletek) megerősítése – francia vezetés alatt –, amely során egyes szupranacionális elemek megerősödése mellett a kormányközi jelleg továbbra is hangsúlyosan megmaradna. A német megközelítésben, amely az európai „soft power” képességekre helyezi a hangsúlyt, a védelempolitikai együttműködés növelése az integráció elmélyítésének az egyik eszköze, ezért nyitottabb a szupranacionális brüsszeli struktúrák megerősítése iránt. Berlin ez irányú jövőbeni prioritásait a transzatlanti kapcsolat mellett jelentősen befolyásolják a közép-európai országokkal fenntartott kapcsolatok és általában véve az EU egészének a kohéziója kapcsán megfogalmazott kérdések. Mindemellett az európai katonai műveleti potenciál maximalizálása érdekében mindkét ország törekedni fog az Egyesült Királysággal való szoros védelmi együttműködés fenntartására.

AZ EURÓPAI VÉDELMI INTEGRÁCIÓ KÜLÖNBÖZŐ SZINTJEI

AZ EURÓPAI BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉS ELMÉLYÍTÉSÉNEK KÜLÖNBÖZŐ SZINTJEI

Az európai védelempolitika integrációjának különböző fokozatai képzelhetőek el, attól függően, hogy mely területeken és milyen szintű együttműködés jön létre az egyes tagállamok között a föderális vagy kormányközi megközelítés alkalmazása során. Elméletileg tehát számos variáció létezhet. Ehelyütt azonban egy olyan megközelítést alkalmazunk, amely a különböző ambíciószintekből levezetve vizsgálja az európai védelempolitika jövőjére vonatkozó alternatív koncepciókat. Ennek az az előnye, hogy abból a kérdésfeltevésből indul ki, hogy az európai országok milyen erejű katonai potenciált kívánnak létrehozni, illetve milyen jellegű katonai műveleteket akarnak önállóan végrehajtani.

A szakértői szinten felmerült javaslatokra és scenáriókra is tekintettel, az ambíciószintű megközelítés alkalmazásakor érdemes négy különböző, az európai országok katonai gyengeségéből és képességbeli hiányosságaiból kiinduló koncepciót elkülöníteni. A fogyatékoságok kiemelésének szükségességét az elmúlt évtized válságkezelő műveleteinek komoly nehézségei és a védelmi költségvetések alakulása is alátámasztja.⁹

8 Keohane, 2018.

9 Csiki-Varga, 2014; Csiki-Varga, 2017. Az európai képességhiányokról további áttekintést ad a melléklet.

A csoportosítást alapvetően a következő tényezők határozzák meg:

- az európai országok meglévő katonai képességei;
- a tagállami védelempolitikák divergenciája és a katonai képességfejlesztések fragmentáltsága;¹⁰
- az európai védelmi kiadások várható alakulása;
- az egyes ambíciószintek megvalósításához szükséges képességekvetelmények (a műveletek fenntarthatóságának és az időben párhuzamos műveleti igényeknek a figyelembevételével).¹¹

E tényezők alapján a tanulmány a következő négy koncepciót különíti el:

1. A jelenlegi gyenge ambíciószint fenntartása a meglévő európai védelempolitikai struktúrák mellett.

2. Korlátozott ambíciószint: korlátozott műveleti (válságkezelési) autonómia (egy jelentős méretű, közepes intenzitású stabilizációs műveletnek – „Afganisztán-szcenárió” – és három kisebb, alacsony intenzitásúnak az egyidejű végrehajtása). Jellemzői:

- kormányközi (a jelenlegi CSDP-n alapuló) védelempolitikai döntéshozatal;
- a bilaterális és a multilaterális katonai együttműködések folyamatos erősítése;
- előrelépés a stratégiai kiegészítő elemek rendelkezésre állása (pl. stratégiai légi szállítási képesség) terén, egyes NATO-struktúrák alkalmazása mellett;
- műveletek finanszírozása a revideált „Athéné” mechanizmus keretében;
- képességfejlesztés alapvetően a tagállami katonai képességek megerősítésével, néhány jelentősebb közös képességfejlesztési program megvalósítása a meglévő CSDP-struktúrák erőteljesebb kihasználásával.

3. Ambiciózus válságkezelési műveleti autonómia: európai haderő létrehozása (egy jelentős méretű, magas intenzitású békekikényszerítő művelet – „Líbia-szcenárió” – és egy jelentős méretű, közepes intenzitású egyidejű végrehajtása). Követelménye:

- uniós szerződés módosítása, a CSDP korlátozott közösségiesítése;
- az illetékes uniós intézményrendszer átalakítása és megerősítése (az EP, az EB és az Európai Védelmi Ügynökség (*European Defence Agency*, EDA) szerepének növelése, védelmi tanács létrehozása);
- európai válságkezelési ambíciószint (a haderő-alkalmazás kereteinek) meghatározása;
- minősített többségi, közös (szupranacionális) védelempolitikai döntéshozatal;
- integrált haderőelemek (közös és állandó katonai szervezeti struktúra);
- önálló, közös üzemeltetésű európai stratégiai kiegészítő elemek („*strategic enablers*”);

10 Jelenleg az európai védelmi beszerzések 80, a védelmi célú K+F 90 százalékát nemzeti alapon költik el; az európai országok akár 30 százalékos költségtakarékosságot érhetnek el a védelmi beszerzési programok összehangolásával. Varga, 2017.

11 Az európai katonai képességbeli hiányok bemutatásáról bővebben lásd: 2. melléklet.

- műveleti tervezés és vezetés;
 - közös műveleti költségvetés;
 - a képességfejlesztés erőteljesebb integrálása (jelentős fegyverzetrendszer-
rek): beszerzések, kutatás-fejlesztés (K+F), védelmi ipar.
4. Teljes körű stratégiai autonómia: ambiciózus műveleti autonómia és kollektív védelem (magas intenzitású fegyveres konfliktus Oroszországgal). Feltétele:
- az Európai Unióról szóló szerződés módosítása, a CSDP teljes körű közös-ségiesítése;
 - az ambiciózus válságkezelési műveleti autonómia követelményeinek teljes-sülése;
 - a kollektív védelem követelményeinek érvényesítése:
 - magas ambíciószint (területvédelem);
 - nukleáris elrettentés: francia (és brit) nukleáris védőernyő kiterjesztése, „európaizálása”;
 - integrált haderőelemek egyes, a területvédelem szempontjából releváns képességek terén;
 - a kollektív védelem alá eső műveletek közös tervezése, végrehajtása;
 - a képességfejlesztés teljes integrációja;
 - a tagállami védelmi költségvetések magas szintű harmonizációja.

AZ EURÓPAI BIZTONSÁG- ÉS VÉDELEMPOLITIKAI INTEGRÁCIÓT MEGHATÁROZÓ TÉNYEZŐK

A NATO és egy közös európai védelempolitika között alapvető különbséget jelent, hogy míg az előbbi tisztán kormányközi, konszenzusos politikai döntéshozatalon alapuló védelmi szövetség, addig az európai kontextusban mind a teljes körű stratégiai, mind a műveleti autonómia létrehozásához elengedhetetlennek látszik a nemzeti szuverenitás bizonyos fokú megosztása és közös gyakorlása, végső soron föderatív struktúrák létrehozása, ami az Európai Unióról szóló szerződés módosítását is igényelné. Az európai műveleti autonómia megteremtése, egy állandó európai haderő létrehozása esetén a nemzeti szuverenitással kapcsolatos kérdések az európai biztonság- és védelempolitika minden lényeges dimenzióját érintenék. Az európai védelmi integráció fokát alapvetően a következő oldalon található táblázatban bemutatott területeken megvalósuló együttműködés jellege és mélysége határozza meg.

Releváns védelempolitikai terület	Az együttműködést meghatározó tényezők
Biztonság- és védelempolitikai stratégia	<ul style="list-style-type: none"> • Stratégiai környezet közös értékelése • Közös fenyegetettségpercepció • Biztonságpolitikai és stratégiai célok közös meghatározása • Ambíciószint
Közös katonai képességek	<ul style="list-style-type: none"> • Védelmi tervezés • Vezetés-irányítási rendszerek (integrált parancsnokságok) • Közös katonai képességek (stratégiai kiegészítő erők: C4ISR) • Vezénylés, doktrínák, kiképzés, gyakorlatok • Finanszírozás
Katonai műveletek	<ul style="list-style-type: none"> • Műveletek politikai-stratégiai szintű irányítása: mandátum, műveleti korlátozások meghatározása • Műveleti szintű irányítás-vezetés, doktrínák • Műveletek finanszírozása
Képességfejlesztés	<ul style="list-style-type: none"> • Védelmi tervezés harmonizálása • Közös beszerzések, kutatás-fejlesztés • Védelmi ipari integráció szintje • Finanszírozás

Az ambíciószintre vonatkozóan felvázolt koncepciók és az integráció mélységét meghatározó tényezők, valamint a jelenlegi európai politikai realitások alapján megállapítható, hogy az európai védelempolitika megerősítése kapcsán ma a *korlátozott műveleti ambíciószint elérése látszik a leginkább valószínűnek*. Az ambiciózus műveleti képesség megvalósítására egyelőre kevésbé van esély ugyan, de az annak irányába mutató törekvések egy kritikus ponton átlendíthetik az európai folyamatokat az integráció elmélyítése felé; a teljes körű ambíciószint elérésének viszont meglehetősen csekély politikai és katonai realitása van.

EGY AMBÍCIÓZUS EURÓPAI MŰVELETI AUTONÓMIA KERETÉBEN MEGVALÓSULÓ EURÓPAI HADERŐ MEGTEREMTÉSÉNEK A FELTÉTELEI

A politikai napirenden lévő javaslatokra tekintettel, az európai ambiciózus műveleti autonómia koncepcióját megtestesítő uniós haderő létrehozásának a feltételeit érdemes részletesebben is megvizsgálni. Kihangsúlyozandó, hogy az európai haderőről szóló elképzelés egyelőre mindössze a politikai diskurzus része,

a megvalósítására vonatkozóan sem tartalmi, sem részletesen kidolgozott elgondolással nem állt elő egyetlen tagállam sem. Amint korábban arról már szó volt, az európai ambíciószint és az elengedhetetlen katonai képességek meghatározásában alapvető feltétel a politikai integráció szükséges szintjének a figyelembevétele. A CSDP aktuális keretein és mélységén, valamint a napirenden lévő kezdeményezéseken jóval túlmutató javaslat megvalósítása abban az esetben is minimum 5-10 éves időtávban lenne reális, ha a politikai feltételek adottak lennének hozzá. Ugyanakkor a geopolitikai környezet megváltozása következtében az európai haderő gondolata a politikai diskurzus részévé vált, így mégis szükséges részletesen megvizsgálni, hogy a felállításának és működésének milyen feltételei lennének.

A KÖZÖS EURÓPAI BIZTONSÁGI ÉS VÉDELMI STRATÉGIA MEGALKOTÁSA

Egy európai haderő megteremtésének a politikai feltétele – az Európai Unióról szóló szerződés módosítása mellett – a meglévő uniós globális kül- és biztonságpolitikai stratégia¹² mélységét meghaladónak a megalkotása és végrehajtása. Az európai stratégiai cselekvőképesség politikai vetületének a megerősítéséhez szükséges az egyes nemzeti biztonságpercepciók és stratégiai kultúrák (külpolitikai orientáció, fegyveres erő használatának feltételei) további harmonizálása, közelítése. Az EU globális stratégiája már jelentős mértékben tartalmazza azokat a jellemzőket, amelyek a stratégiai cselekvőképességhez szükséges politikai konszenzust európai szinten megjelenítik. A leglényegesebb jelenleg hiányzó elem az ambíciószint pontos meghatározása, vagyis az európai országok által egyidejűleg végrehajtható és fenntartható katonai műveletek földrajzi hatókörének, számának, nagyságának, természetének (a végrehajtható műveleti típusok spektrumának) a meghatározása. Pedig egy közös európai haderő felállításának és alkalmazásának a minimumkövetelménye mindennek a tisztázása.

	Szuverenitást érintő politikai/katonai feltétel	Döntéshozatali következmény
Európai biztonsági és védelmi stratégia	<ul style="list-style-type: none">A stratégiai környezet közös értékeléseKözös fenyegetettségpercepcióA biztonságpolitikai és stratégiai célok közös meghatározása	<ul style="list-style-type: none">Európai biztonsági stratégia elfogadása (egyhangú EiT-határozat)
	<ul style="list-style-type: none">Ambíciószint (egyidejű katonai műveletek földrajzi hatóköre, száma, nagysága, természetének meghatározása)	<ul style="list-style-type: none">Ambíciószintet magában foglaló európai védelmi stratégia elfogadása (egyhangú EiT-határozat)

12 European External Action Service, 2016.

EGY KÖZÖS EURÓPAI HADERŐ FELÁLLÍTÁSA

Egy közös vezénylésű, veszélyhelyzet esetén automatikusan bevethető európai haderő felállításához a nemzeti szuverenitás bizonyos fokú korlátozása és a tagállami védelmi politikák harmonizációja elengedhetetlen – különösen az európai haderő alá rendelt csapatok feletti nemzeti irányítási-vezetési jogkörökről való lemondás és a tagállami védelmi tervezési folyamatok harmonizációja. A NATO-tól teljesen független műveleti autonómia megteremtése továbbá megkövetelné a saját kiegészítő stratégiai képességek rendelkezésre állását, elsősorban a közös európai parancsnokság létrehozását.

Ahhoz, hogy az európai haderő megteremtéséhez szükséges erők (katonai egységek) és a megfelelő képességek rendelkezésre álljanak, a jelenlegi uniós katonai együttműködési formációkon (telepíthető multinacionális parancsnokság, moduláris műveleti formációk, integrált műveleti formációk, parancsnokság állandó átruházása, specializáció) kívül¹³ a részes katonai egységek vezetésének átvételével járó multinacionális formációk számát és hatókörét is jelentősen meg kell növelni. Azaz a tagállamoknak továbbra is megmaradna a haderejük feletti nemzeti szuverenitásuk, de azon katonai egységek és képességek fölött, amelyeket nemzeti felajánlás keretében – az európai védelmi tervezési ciklusokhoz igazodóan – a közös EU-haderő alá rendelnek, az uniós országok közösen gyakorolnak fennhatóságot – a felállítandó közös politikai és katonai struktúrákon keresztül, a közösségi (vagyis konszenzusos) döntéshozatal helyett pedig minősített többségi döntéssel.

Egy közös vezénylésű, veszélyhelyzet esetén automatikusan bevethető európai haderő felállításához – ahogy arról már többször is szó esett – a nemzeti szuverenitás bizonyos fokú korlátozása és a tagállami védelmi politikák harmonizációja szükséges. Ez alatt elsősorban az európai haderő alá rendelt csapatok feletti nemzeti irányítási-vezetési jogkörökről való lemondásra és a tagállami védelmi tervezési folyamatok harmonizációjára kell gondolni. Mindennek a megvalósítása egyértelműen a jelenlegi uniós szerződések föderatív jellegű módosítását feltételezná. Amennyiben az európai haderő intézményi és szervezeti szinten teljesen önállóvá kíván válni, úgy megkerülhetetlen a NATO-tól független párhuzamos struktúrák kiépítése, az ún. kiegészítő stratégiai képességek¹⁴ rendelkezésre állása, beleértve egy közös európai parancsnokság létrehozását is.

13 Zandee *et al.*, 2016.

14 „Strategic enablers”: különösen C4ISR képességek

	Politikai/katonai feltétel	A szuverenitást érintő következmény
Közös katonai képességek („európai haderő”)	<ul style="list-style-type: none"> Közös védelmi tervezés (a CARD jogosítványainak a kiterjesztése) 	<ul style="list-style-type: none"> Nemzeti védelmi tervezési eljárások és ciklusok szinkronizálása: képességcélok meghatározása, folyamatos monitorozás, felülvizsgálat (transzparencia és ellenőrzés megerősítése); Nemzeti prioritások összehangolása az EU-prioritásokkal
	<ul style="list-style-type: none"> Közös vezetési-irányítási rendszerek (parancsnokság) 	<ul style="list-style-type: none"> NATO-tól független, magas intenzitású végrehajtó művelet tervezésére és vezetésére-irányítására képes parancsnokság létrehozása
	<ul style="list-style-type: none"> Közös veszélyhelyzeti tervezés 	<ul style="list-style-type: none"> A nemzeti és az uniós veszélyhelyzeti tervezés összehangjának a megteremtése
	<ul style="list-style-type: none"> A képességcélok által meghatározott nagyságú és a megfelelő képességekkel rendelkező haderő állandó készenlétben tartása Állandó közös katonai képességek (stratégiai kiegészítő erők: C4ISR*) 	<ul style="list-style-type: none"> Tagállamok által vállalt kötelezettségeknek megfelelő egységek és képességek automatikus rendelkezésre állása A felajánlott erők parancsnokságának állandó jellegű átruházása a nemzetiről az európai szintre
	<ul style="list-style-type: none"> Közös doktrínák, kiképzés, hadgyakorlatok 	<ul style="list-style-type: none"> Közös vezénylésre vonatkozó eljárások, doktrínák elfogadása
	<ul style="list-style-type: none"> Az európai haderő tagállamokon belüli szabad mozgása 	<ul style="list-style-type: none"> Jogszabályi feltételek megteremtése az európai haderő áthaladásának automatikus biztosításához
	<ul style="list-style-type: none"> Az európai haderő közös finanszírozása 	<ul style="list-style-type: none"> Stratégiai kiegészítő erők közös finanszírozása

* C4: vezetés, irányítás, kommunikáció, komputer-hálózatok; ISR: hírszerzés, megfigyelés és felderítés.

EGY EURÓPAI HADERŐ MŰVELETI ALKALMAZÁSÁNAK FELTÉTELEI

A mennyiben az európai haderő felállna, szükséges lenne azoknak a politikai és katonai feltételeknek a megteremtése is, amelyek annak a válsághelyzet esetén történő bevetését lehetővé tennék. A nemzeti szuverenitást leginkább érintő kérdés a haderő alkalmazásáról szóló döntéshozatal jellege. Az EU biztonságpolitikai cselekvőképességét jelenleg lényegesen korlátozza az Európai Unió Tanácsának (a továbbiakban: Tanács) a CSDP-re vonatkozóan általánosságban egyhangú döntést előíró szabálya. Ha ez a követelmény továbbra is megmaradna a közös haderő bevetése és az adott művelet mandátumának a meghatározása kapcsán, valószínűleg az európai haderő is a korábbi uniós védelmi kezdeményezések (pl. a harccsoport-koncepció) sorsára jutna, azaz a szükséges politikai konszenzus hiányában valójában szinte lehetetlen lenne bevetni. Egy európai hadsereg azonnali alkalmazhatóságának, védelempolitikai cselekvőképességének tehát elengedhetetlen feltétele a műveletek politikai irányítása terén a többségi döntéshozatal felé történő elmozdulás.

A kiegyensúlyozottabb európai teherviselés elérése érdekében a közös katonai műveletek finanszírozására vonatkozóan főképviseleti javaslatként már megfogalmazott európai békefenntartási mechanizmushoz¹⁵ hasonló közös pénzügyi alap létrehozása látszik célszerűnek.

	Politikai/katonai feltétel	Szuverenitást érintő következmény
Európai katonai műveletek	• Műveletek politikai-stratégiai szintű irányítása: mandátum, műveleti korlátozások meghatározása	• Minősített többségű döntéshozatal vagy konstruktív tartózkodás intézményének kiterjesztése az EiT-ben
	• Közös műveleti szintű irányítás-vezetés, doktrínák	• Közös vezénylet, műveleti doktrínák meghatározása
	• Műveletek közös finanszírozása	• Európai békefenntartási mechanizmus (az EU költségvetésén kívüli közös pénzügyi alap létrehozása)

15 European Union External Action, 2018.

A KÖZÖS EURÓPAI HADERŐ ÉS A TAGÁLLAMI NEMZETI HADSEREGEK KÉPESSÉGFEJLESZTÉSE

Ahhoz, hogy a fragmentált és jelentős hiányokkal küszködő tagállami haderők a biztonsági stratégiában meghatározandó robusztus, teljes spektrumú ambíciószinthez szükséges képességekkel rendelkezzenek, előfeltétel az európai katonai képességfejlesztési programoknak és azok ipari háttérének a magasabb fokú integrációja. Az erőforrások hatékonyabb felhasználásának és a jelentős beruházást igénylő képességfejlesztési célok megvalósításának az elsődleges feltétele a nemzeti védelmi tervezési folyamatok szinkronizálása (a CARD továbbfejlesztése és – az európai szemeszterhez hasonlóan – kötelezővé tétele). Ez érintené – a megnövelt európai védelmi célú források (EDF) közös lehívására is tekintettel – az általános és a multilaterális keretekben megvalósítandó képességfejlesztési célok meghatározását, valamint azok összehangolt előkészítési és végrehajtási ütemezését (PESCO).

	Politikai/katonai feltétel	Szuverenitást érintő következmény
Képességfejlesztés	<ul style="list-style-type: none">Védelmi tervezés harmonizálása	<ul style="list-style-type: none">Nemzeti védelmi tervezési eljárások és ciklusok szinkronizálása: képességcélok meghatározása, folyamatos monitorozás, felülvizsgálat (transzparencia és ellenőrzés megerősítése)Nemzeti prioritások összehangolása az uniós prioritásokkal
	<ul style="list-style-type: none">Közös beszerzések, közös üzemeltetés, kutatás-fejlesztés	<ul style="list-style-type: none">Nagyságrendekkel nagyobb volumenű beszerzési programok PESCO keretében történő megvalósításaAz EDF, a PESCO és a CARD összekapcsolásaInteroperabilitás erősítése, közös szabványokAzonos képességet megjelenítő, de különböző típusú rendszerbe állított jelentős fegyverzetrendszerek számának drasztikus csökkentése
	<ul style="list-style-type: none">Védelmi ipari együttműködés elmélyítése	<ul style="list-style-type: none">Európai közös védelmi piac megerősítése (védelmi és biztonsági beszerzésekre vonatkozó EU-direktíva elfogadása és végrehajtása)
	<ul style="list-style-type: none">Finanszírozás	<ul style="list-style-type: none">Nemzeti védelmi költségvetési vállalások (2%) teljesítéseAz Európai Védelmi Alap fokozatos növelése

A robusztusabb képességek kialakítása és a racionalizálás érdekében szükséges a tagállamokban rendszerbe állított, azonos képességet megjelenítő fegyverzet-rendszereken (pl. harckocsik) belül a különböző típusok (gyártmányok) számának a drasztikus csökkentése, azaz a hatékonyabb gyártás és üzemeltetés. Ebbe beletartozik egyes típusoknak a hadrendből való teljes kivonása, valamint a szabványok egységesítése. Ez utóbbi különösen az európai haderő alá rendelt egységek eszközei, felszerelése kapcsán szükséges.

Az európai műveleti autonómia hosszú távú fenntartásához elengedhetetlen a kontinensen található védelmi ipari bázisok megtartása, illetve megerősítése. Az európai országok e területen különösen is szembesülnek azzal a dilemmával, hogy míg a méretgazdaságosság, a képességfejlesztések erőforrásigénye és a nemzetközi verseny a nemzeti piacok által fragmentált európai védelmi ipar integrációját igényelné, addig a nemzeti biztonsági és ipari érdekek a saját bázisok további védelmét ösztönzik.

MELLÉKLET

AZ EU KATONAI KÉPESSÉGBELI HIÁNYAI A KÜLÖNBÖZŐ EGYIDEJŰ MŰVELETI SZCENÁRIÓK ESETÉBEN

1. szcenárió¹⁶

Egy jelentős békekikényszerítő művelet és egy evakuációs művelet egyidejű végrehajtása				
	Képességek összesítése az EU28-ak tekintetében			EU27
	Hiány	Megfelelő	Többlet-kapacitások rendelkezésre állása	További hiányosságok az Egyesült Királyság kimaradása esetén
Szárazföldi erők	<ul style="list-style-type: none"> • Információs műveletek • Civil–katonai kapcsolatok • Robbanóanyag-hatástalanítás • Katonai rendészet • Egészségügyi alakulat • Hírszerzés, felderítés (ISR) 	<ul style="list-style-type: none"> • Kétéltűek • Légi deszant • Különleges műveleti erők • Jelhírszerzés • Gépesített • Logisztika • Műszaki • Felderítés 	<ul style="list-style-type: none"> • Légvédelem • Tüzérség • Páncélozott 	<ul style="list-style-type: none"> • Jelhírszerzés • Gépesített • Kétéltű • Különleges műveleti erők
Légierő	<ul style="list-style-type: none"> • Harcászati UAV • Felderítő légi jármű • Nehézszállító légi jármű • Elektronikus hadviselési légi jármű • Tanker 	<ul style="list-style-type: none"> • Közepes szállító légi jármű • Nehézszállító helikopter • Támadó helikopter • Földi célpontok elleni légi jármű 	<ul style="list-style-type: none"> • Közepes szállító helikopter • Felderítő UAV 	<ul style="list-style-type: none"> • Nincs
Hadi-tengerészet	<ul style="list-style-type: none"> • Repülőgép-hordozók • Vezető kétéltű hajók 	<ul style="list-style-type: none"> • Felszíni harcoló egységek • Nukleáris tengeralattjárók 	<ul style="list-style-type: none"> • Aknaelhárítás • Utántöltő egységek 	<ul style="list-style-type: none"> • Nukleáris tengeralattjárók

16 Barrie et al., 2018. 33. o.

2. szcenárió¹⁷

Két kisméretű válságmegelőző, két kisméretű stabilizációs művelet és egy humanitárius segítségnyújtási művelet egyidejű végrehajtása				
	Képességek összesítése az EU28-ak tekintetében			EU27
	Hiány	Megfelelő	Többlet-kapacitások rendelkezésre állása	További hiányosságok az Egyesült Királyság kimaradása esetén
Szárazföldi erők	<ul style="list-style-type: none"> • Információs műveletek • Civil–katonai kapcsolatok • Robbanóanyag-hatástalanítás • Katonai rendészet • Egészségügyi alakulat • Hírszerzés, felderítés (ISR) • Kétéltű • Különleges műveleti erők 	<ul style="list-style-type: none"> • Légvédelem • Légi deszant 	<ul style="list-style-type: none"> • Jelhírszerzés • Gépesített • Logisztika • Műszaki 	<ul style="list-style-type: none"> • Nincs
Légi erők	<ul style="list-style-type: none"> • Tanker légi jármű • Harcászati UAV • Felderítő légi jármű • Nehézszállító légi jármű • Elektronikus hadviselési légi jármű • Tanker • Haditengerészeti járőr • Hírszerző, felderítő erők • Jelhírszerzés 	<ul style="list-style-type: none"> • Felszíni hajók és tenger-alattjárók elleni harci helikopter • Közepes szállító helikopter • Földi célpontok elleni légi jármű 	<ul style="list-style-type: none"> • Könynyű légi szállítás • Felderítő UAV • Harci helikopter 	<ul style="list-style-type: none"> • Nincs
Haditengerészet	<ul style="list-style-type: none"> • Repülőgép-hordozók • Vezető kétéltű hajók 	<ul style="list-style-type: none"> • Nincs 	<ul style="list-style-type: none"> • Nincs 	<ul style="list-style-type: none"> • Nincs

17 Barrie et al., 2018. 34. o.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arteaga, Félix (2017) European Defence Between the Global Strategy and Its Implementation. *Elcano Royal Institute Working Paper*. [Online] Február 16. <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/1e698ba2-2ff0-4a6a-8b5f-0fad2dc0d122/WP4-2017-Arteaga-European-defence-between-Global-Strategy-implementation.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=1e698ba2-2ff0-4a6a-8b5f-0fad2dc0d122>.
- Barrie, P. Douglas, Barry, Ben, Boyd, Henry, Chagnaud, Marie-Louise, Childs, Nick, Giegerich, Bastian, Mölling, Christian és Schütz, Torben (2018) Protecting Europe: Meeting the EU's Military Level of Ambition in the Context of Brexit. *IJSS/DGAP Study*. [Online] November 28. <https://dgap.org/en/think-tank/publications/further-publications/protecting-europe>.
- Camporini, Vincenzo, Hartley, Keith, Maulny, Jean-Pierre és Zandee, Dick (2017) European Preference, Strategic Autonomy and the European Defence Fund. *Armament Industry European Research Group*. [Online] November. <http://www.iris-france.org/wp-content/uploads/2017/11/Ares-22-Report-Nov-2017.pdf>.
- Csiki-Varga Tamás (2014) A gazdasági válság hatása a Magyarországgal szövetséges államok védelmi reformjaira és stratégiai tervezésére. *Nemzet és Biztonság*. 7 (2). 77–100. o.
- Csiki-Varga Tamás (2017) A kelet-közép-európai államok védelmi együttműködési törekvései, 2008–2016. *Nemzeti Közszolgálati Egyetem*. [Online]. <http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/11111/Teljes%2520sz%25C3%25B6veg%2521?sequence=1&isAllowed=y>.
- European Commission (2017) Reflection Paper on the Future of European Defence. *European Commission*. [Online] Június 7. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-defence_en.pdf.
- European Commission (2018) The European Defence Fund. *European Commission*. [Online]. Június 13. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/budget-may2018-eu-defence-fund_en_0.pdf.
- European External Action Service (2016) Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan. *European Union*. [Online]. https://europa.eu/globalstrategy/sites/globalstrategy/files/eugs_hu_version.pdf.
- European Union External Action (2018) European Peace Facility – An EU Off-Budget Fund to Build Peace and Strengthen International Security. *European Union External Action*. [Online] Június 13. https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/46285/european-peace-facility-eu-budget-fund-build-peace-and-strengthen-international-security_en.
- Howorth, Jolyon (2018) Strategic Autonomy and EU–NATO Cooperation: Threat or Opportunity for Transatlantic Defence Relations? *Journal of European Integration*. 40 (5). 523–537. o.
- Kempin, Ronja és Kunz, Barbara (2017) France, Germany and the Quest for European Strategic Autonomy. Franco–German Defence Cooperation in a New Era. *Ifri*. [Online] December. https://www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/ndc_141_kempin_kunz_france_germany_european_strategic_autonomy_dec_2017.pdf.

- Keohane, Daniel (2018) EU Military Cooperation and National Defense. *GMF Policy Brief*. [Online] Január. <http://www.gmfus.org/file/25626/download>.
- Mattelaer, Alexander (2017) Three Plus One: a Military Level of Ambition for Europeans. *Egmont Commentaries*. Március 13.
- Molnár Anna (2018). Európai hadsereg: álom vagy valóság? In Halm Tamás, Hurta Hilda és Koller Boglárka (szerk.). *Ünnepi kötet a 65 éves Halmi Péter tiszteletére*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó.
- Riddervold, Marianne és Newsome, Akasemi (2018) Transatlantic Relations in Times of Uncertainty: Crises and EU–US Relations. *Journal of European Integration*. 40 (5). 505–521. o.
- Smith, Michael E. (2018) Transatlantic Security Relations Since the European Security Strategy: What Role for the EU in Its Pursuit of Strategic Autonomy? *Journal of European Integration*. 40 (5). 605–620. o.
- Smith, Mike (2018) The EU, the US and the Crisis of Contemporary Multilateralism. *Journal of European Integration*. 40 (5). 539–553. o.
- Varga Gergely (2017) Towards European Strategic Autonomy? Evaluating the New CSDP Initiatives. *KKI Studies*. [Online] Október 3. http://kki.hu/assets/upload/07_KKI-Studies_CSDP_VargaG_20171003.pdf.
- Zandee, Dick, Drent, Margriet és Hendriks, Rob (2016) Defence Cooperation Models. Lessons Learned and Usability. *Clingendael*. [Online] Október. https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/Report_Defence_cooperation_models.pdf.